

SCIENCE AND CULTURE ON THE VISION OF YOUNG SCIENTISTS AND LEADERS

International scientific online conference
proceedings

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚЎҚОН УНИВЕРСИТЕТИ**

**ИЛМ ВА МАДАНИЯТ
ЁШ ОЛИМ ВА ЕТАКЧИЛАР НИГОҲИДА**

**ИККИНЧИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ**

(Қўқон ш., 23 декабрь 2020 й.)

Халқаро конференция тўплами Қўқон университети кенгаши
томонидан нашрга тавсия этилган

О – 97.

Илм ва маданият ёш олим ва етакчилар нигоҳида: иккинчи халқаро илмий-амалий онлайн конференция материаллари тўплами, Қўқон ш., 23 декабрь 2020 й. – Қўқон: Қўқон университети, 2020. – 254 б.

**УДК 339
ББК 65.9**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Юр. ф.д. Очилов Б.Э.
с.ф.н. Шералиев О.Р.

ТАҚРИЗЧИЛАР:

и.ф.д. Бўтабоев М.Т.
PhD Холматова З.А.

Ушбу халқаро илмий-амалий онлайн конференция материаллари тўпламида Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий юксалиши ва барқарор ривож, иқтисодиёт ва бизнесда инновацион ривожланиш муаммолари ва асосий тенденциялари, таълим муаммолари, таълим технологиялари ва услублари, филология, лингвистика ва хорижий тилларни ўқитиш услублари ва муаммоларини очиб берувчи илмий мақолалар, маърузалар ва таҳлилий материаллар ўз ўрнини эгаллаган.

Конференция тождор вирус пандемияси шароитида ZOOM платформасида онлайн шаклда ўтказилганлиги боис, турли мамлакатларнинг тадқиқотчи, мутахассис, олим, ўқитувчи ва талаба-ёшларини жалб этиш имконини берди.

Конференция материалларида тождор вирус пандемияси шароитида илм-фан, маданият ва иқтисодга янгича нигоҳ билан қараш ўз аксини топган.

Талабалар, магистрантлар, илмий ходим ва изланувчилар, профессор-ўқитувчилар, олимлар ва тегишли соҳа мутахассислари учун мўлжалланган.

© Муаллифлар, 2020.

© Қўқон университети, 2020.

REPUBLIC OF UZBEKISTAN
MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIAL EDUCATION
KOKAND UNIVERSITY

SCIENCE AND CULTURE ON THE VISION
OF YOUNG SCIENTISTS AND LEADERS

THE SECOND INTERNATIONAL SCIENTIFIC
ONLINE CONFERENCE PROCEEDINGS

(Kokand c., December 23, 2020)

The Second International Conference Proseedings
recommended by the Council of the Kokand university

O – 97.

Science and culture on the vision of young scientists and leaders: The Second International Scientific Online Conference Proceedings, Kokand c., December 23, 2020. – Kokand: Kokand university, 2020. – 254 p.

UDC 339
BBC 65.9

EDITORIAL BOARD:

Judicial Doctor Ochilov B.E.
PhD in politics Sheraliev O.R.

READERS:

DSc, prof. Butaboev M.T.
PhD Holmatova Z.A.

This international scientific online conference includes materials that address problems and main trends of innovative development in the economy and business, socio-economic, political and legal growth and sustainable development of Uzbekistan and collection of scientific articles, reports and analyzed materials that reveals problems in education and teaching foreign languages, teaching technologies and methods.

Due to pandemic situation of Coronavirus COVID-19 the conference will be held on ZOOM platform, which provides an opportunity to involve researchers, specialists, scientists, teachers and students from different countries

The conference materials reflect a new perspective on science, culture and economy in the context of the Coronavirus COVID-19 pandemia.

The conference is addressed to students, researchers, professors, scientists and specialists of related fields.

© Authors, 2020.

© Kokand university, 2020.

СЎЗ БОШИ

Хурматли, тадқиқотчи!

Мамлакатимизда илм-фанни янада равнақ топтириш, ёшларимизни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасида бошлаган ишларимизни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтариш мақсадида Қўқон университетида “Илм ва маданият ёш олим ва етакчилар нигоҳида” мавзусида халқаро илмий-амалий онлайн конференция таъкил этилди.

Давлатимиз раҳбари Ш.М. Мирзиёев томонидан 2020 йил “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” деб эълон қилинганлиги барча соҳаларда илмий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича аниқ вазибалар белгилаб олиш ва уларни бойитишни тақазо қилмоқда. Бу бўйича мамлакатимизда бир қатор ижобий ўзгаришлар кузатилмоқда. Шу сабабли, ёш олимлар, хусусан, иқтидорли талаба, магистрант ва докторантлар ҳамда соҳа етакчилари ўртасида илмий алмашинувни йўлга қўйиш ва уларнинг турли соҳалардаги илмий ечимлари билан янада кенгроқ танишиш ва бу борада тажриба ва малакаларини оширишларига кенг имконият яратиш мақсадида ушбу конференция таъкил этилди.

Бугунги кунда мамлакатимизда ёшлар сиёсати ва бу борадаги ишлар самарадорлигини ошириш Ўзбекистон Республикасида энг олий даражага кўтарилган бўлиб, буни муҳтарам Президентимиз Ш.М. Мирзиёев томонидан илгари сурилган “Ёшлар маънавиятини юксалтиришда 5 муҳим таъаббус” мисолида кўришимиз мумкин. Ушбу таъаббус бутун Ўзбекистон Республикасида, хусусан Қўқон университетида ёшлар билан ишлаш, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш, интеллектуал салоҳиятини ошириш борасида дастури амал бўлиб хизмат қилмоқда. Ушбу 5 муҳим таъаббус ёшларимизга бўлган эътиборни янада кучайтириш, уларни маданият, санъат, жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, ёшларда ахборот технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш, Ўзбекистон ёшлари ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш, хотин-қизлар бандлигини ошириш масалаларига алоҳида эътибор қаратади.

Бугунги глобллашув жараёнида бутун дунёда ёшларнинг турли ёд гоё ва иллатлар таъсирига берилиб бориш кўрсаткичлари ортиб бораётганлиги, уларни бу таъсирлардан асрашда ўзбекона миллий иммунитетни шакллантириш ҳар қачонгиданда долзарб бўлиб қолмоқда. Бу борада тегишли чора-тадбирларни белгилаб олишда Юртбошимиз томонидан илгари сурилган 5 муҳим таъаббус асос бўлиб хизмат қилади. Бу таъаббус ижтимоий-маданий, маънавий-маърифий ва илмий тадқиқот йўналишларидаги ишларни янги тизимга ўтказишда дастур бўлиб хизмат қилмоқда.

5 таъаббус кенг жамоатчилик томонидан катта қизиқиш билан қабул қилиниб, айниқса, ёшлар орасида китобхонлик борасида кенг кўламли ишларни амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлди. Ушбу таъаббус доирасида “Ёш китобхон” танлови йўлга қўйилиб, бу танлов таълим муассасаси, шаҳар-туман, вилоят ва Республика босқичларида мунтазам ўтказиб борилиш йўлга қўйилган. Қўқон университетида ҳам “Китобхон талаба” танлови ўтказиб келинмоқда. Шунингдек, “Маърифат карвони” ёрдамида мамлакатимизнинг чекка-чекка ҳудудларига ҳам минглаб нусхада китоблар етказиб берилмоқда.

Шу билан биргаликда, Республикаимизнинг барча ҳудудларида маданият марказлари таъкил этилиб, бу марказларда таъаббускор истеъдодли ёшлар томонидан бадиий-ҳавас-

корлик жамоалари, ёшлар театр-студиялари ва “Ёшлар клублари” тузилиб, мазкур ҳудуддаги уюшмаган ёшларни жалб қилиш бўйича тизимли ишлар олиб борилмоқда. Бу бўйича Қўқон университетида ҳам қатор лойиҳалар ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий қилинган. Шулардан бири “Маишхўрлар билан учрашув” деб номланган анъанавий тадбир бўлиб, бу тадбир доирасида санъаткор, истеъдодли ижодкор, таниқли олим, мутахассис ва экспертлар билан учрашувлар, давра суҳбатлари таъкил этиб келинмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, 5 муҳим таъаббус барча талаба-ёшларнинг учун кенг имконият эшигини очади.

Бугунги халқаро конференциямиз Юртбошимиз илгари сурган 5 муҳим таъаббусни мантиқий акси бўлиб, ушбу конференцияда юртимизнинг турли вилоят, туман ва шаҳарларидан талаба-ёшлар ва ёш етакчилар иштирок этмоқда. Шу билан биргаликда, ўз илмий ютуқлари ва изланмалари билан ўртоқлашиш мақсадида Буюк Британия, Жанубий Корея, Ҳиндистон, Россия ва Қозғистондан қатор олим, мутахассис ва экспертлар конференция ишида иштирок этишмоқда.

Конференция доирасида Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий юксалиши ва барқарор ривож, иқтисодиёт ва бизнесда инновацион ривожланиш муаммолари ва асосий тенденциялари, таълим муаммолари, таълим технологиялари ва услублари, филология, лингвистика ва хорижий тилларни ўқитиш услублари ва муаммоларини муҳокама этилади.

Мазкур тўплам нафақат Қўқон университети талабалари ва профессор-ўқитувчилари учун, балки барча тадқиқотчилар учун фойдали бўлишига умид қиламиз.

Ҳ.Д. Очилов Б.Э.
с.ф.н. Шералиев О.Р.

FOREWORD

Dear Researchers!

"Science and culture in the vision of young scientists and leaders" international scientific online conference was held in order to further development of science in our country, to bring up our youth with broad knowledge, great culture and spiritual and to continue the work we have begun to develop a competitive economy and to raise it to a new modern level

The head of our country Sh.M. Mirziyoyev declared 2020 as the "Year of Science, Education and Digital Economy" which requires the establishment and enrichment of specific tasks to increase the effectiveness of scientific and educational work in all areas. In this regard, a number of positive developments are taking place in our country. For this reason, the conference is especially organized in order to exchanges and gain more experience and skills for young scientists, particularly talented students, undergraduates and PhD holders, as well as industry leaders

Today, increase the effectiveness of policy related to youth and initiatives in this area in our country has reached the highest level. A great example for this could be the "5 important initiatives in raising the morale of young people" which is put forward by head of Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev. This initiative serves as a guide for working with young people throughout the Republic of Uzbekistan, especially at Kokand University, to spend their free time meaningfully, to increase their intellectual potential. These 5 important initiatives are aimed at strengthening the attention to our youth, their involvement in culture, arts, physical education and sports, the formation of skills in the use of information technology among young people, the spread of love for reading books among the youth of Uzbekistan.

Today, in the process of globalization, there is a growing tendency around the world to be influenced by various ideas and vices for young people, and the formation of Uzbek national immunity to protect them from these influences is becoming especially more and more important. Five important initiatives which is put forward by the Head of our country will serve as a basis for taking appropriate measures in this regard. This initiative serves as a guide for converting to a new system of socio-cultural, spiritual, educational and scientific research.

The 5 initiatives was accepted with great interest by the general public and have become important, especially in the implementation of large-scale work on love for reading books among young people. As part of this initiative, a competition "Young Reader" was launched, which will be held regularly at educational institutions, cities, districts, regions and in the Republic. Kokand University also holds a competition "Student Reader". Also, with the help of the "Enlightenment Caravan" thousands of copies of books are being delivered to remote areas of the country.

At the same time, cultural centers have been established in all regions of the country, art and amateur groups, youth theater studios and "Youth Clubs" have been set up in these centers to attract disoriented youth in the area. In this regard, a number of projects have been developed and organized at Kokand University. One of them is a traditional event called "Meeting with celebrities", which includes meetings with artists, talented creators, well-known scientists, specialists and experts and roundtable talks.

In conclusion, 5 important initiatives open the doors to a wide range of opportunities for all students.

Today's international conference is a logical reflection of the 5 important initiatives put forward by the Head of our country, which is attended by students and young leaders from different

regions, districts and cities of the Uzbekistan. At the same time, a number of scientists, specialists and experts from the United Kingdom, South Korea, India, Russia and Kazakhstan are taking part in the conference to share their scientific achievements and research.

The conference will focus on the socio-economic and political and legal development and sustainable development of Uzbekistan, the problems and key trends in innovative development in the economy and business, educational problems, educational technologies and methods, philology, linguistics and teaching methods of foreign languages will be discussed.

We hope that this collection will be useful not only for students and professors of Kokand University, but also for all researchers.

**J.D. Ochilov B.E.
PhD in politics Sheraliev O.R.**

Мундарижа:

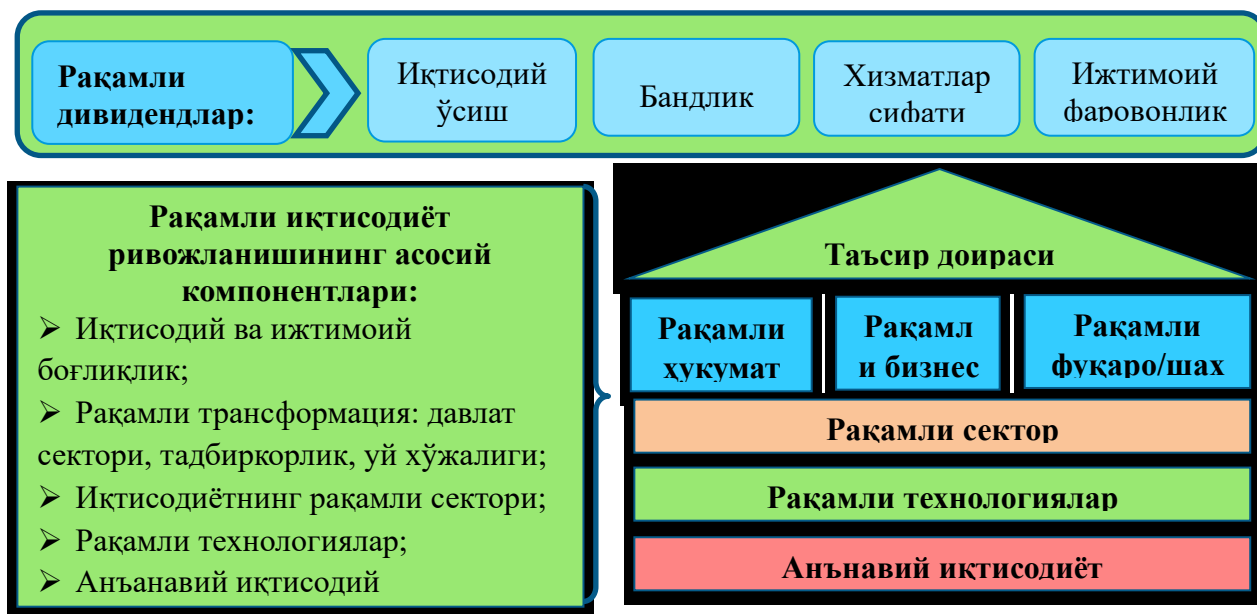
<i>Khasilova D.</i> Review of literature: nonformal ways of schooling	10
<i>Пиляк С.А.</i> Интерпретация фортификационного наследия.....	20
<i>Бостанджиева Т. М., Пестов А.В.</i> Процесс проявления экстремальной компетентности учителя, как фактор формирования безопасности участников образовательной среды	23
<i>Абдурахимова Т.</i> Баркамол авлодни маънавий етук этиб тарбиялашда миллий гурурнинг ўрни	28
<i>Абдушахидов Н. Б., Абдуганиев А. А.</i> Ўзбекистонда сув ресурсларидан самарали фойдаланиш экологик ҳавфсизликни таъминлашнинг устувор вазифасидир....	30
<i>Адилова З. Дж., Гулмуродов К.А.</i> Мамлакатимизнинг фан ва таълим соҳасида ижтимоий маркетингни ривожлантириш йўналишлари.....	33
<i>Ирматов А.Х.</i> Развитие внешнеторговой сферы Республики Узбекистана	38
<i>Каландарова М.П.</i> Давлат харидлари соҳасида хорижий тажриба: Хитой ва Жанубий Корея мисолида	42
<i>Махмудов Н.М., Яхшиев Х.Т.</i> Стратегик бошқарув технологиясини такомиллаштириш асосида тўқимачилик корхоналари барқарор ривожланишини таъминлаш	51
<i>Пулатова Н.С.</i> Ўзбекистон Республикасида соматик ҳуқуқларни ҳуқуқий тан олишнинг долзарб ва муаммоли масалалари.....	55
<i>Rajabova N.D., Mambetullaeva S.M.</i> Emperic research methods and analysis of drinking water resources (on the example of Nukus city and Amudaryo district)	58
<i>Расулов И.И., Солижонов К.М.</i> Особенности фразеологизмов с компонентом цветообозначения	61
<i>Рузиназаров Ш. Н., Ачилова Л.И.</i> Новый этап унификации законодательства в сфере цифровой инвестиции	63
<i>Хамидов М.Н., Бахтиёр Р.</i> Ҳуқуқий саводхонлик ва унга риоя қилиш-мувафакқият гарови	70
<i>Эркабоева Н.Ш., Султонов Ш.Э.</i> Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида ёшлар маънавий-ахлоқий тарбиясининг муаммолари ва ечимлари	72
<i>Адилова З.Д., Гулмуродов К.А.</i> Олий таълимда рақамли маркетингни ривожлантириш	75

Акбаров М.М., Махмудов Н.М. Тўқимачилик корхоналари инновацион ривожланишида маркетинг хизмати ташкилий тузилмасини такомиллаштириш	79
Исмаилова Р.Ш. Автомобил ёрдамида халқаро юк ташиш шартномаси бўйича даъво муддати ҳисобланишининг ўзига ҳос хусусиятлари.....	82
Исаев Р.А. Тўқимачилик саноати корхоналари иқтисодий салоҳиятини интеграл баҳолаш орқали самарадорлигини ошириш.....	84
Кулиев Т.М., Мардонов Ш.Р. Пахта тозалаш корхонасининг танланган маркетинг стратегияси самарадорлигини баҳолаш усулини такомиллаштириш	88
Мардонов Ш.Р., Кулиев Т.М. Тизимли-интеграцион концепциясини асосида пахта тозалаш корхонасининг маркетинг стратегиясини амалга ошириш	92
Махмудов Н.М., Яхшиев Х.Т. Стратегик бошқарув технологиясини такомиллаштириш асосида тўқимачилик корхоналари барқарор ривожланишини таъминлаш	95
Мулайдинов Ф.М., Қосимова Г.Қ. Иқтисодиёт ва бизнесда инновацион ривожланиш муаммолари	98
Муратова Ш.Н., Махмудов Н.М. Обеспечение экономической безопасности внутреннего рынка в контексте устойчивого развития	104
Омонова Н.Р. Жараёнли ёндашувни асосида пахта тозалаш корхоналари ходимлари компетенциясини ривожлантириш	107
Раимова Н.Д., Садыкова Д.О. Деликтные обязательства субъектов коммерчески ценной информации в Республике Узбекистан	111
Расулов Ҳ. Я. Озиқ-овқат ва ичимликларга хизмат кўрсатиш соҳасида ходимларнинг билим ва кўникмаларини ошириш	115
Хашимов А. А., Амиркулов А.З. Инновацион иқтисодиёт шароитида корпоратив тузилмаларнинг рақобат маркетинг стратегиясини шакллантириш	118
Абдуфаттоева Г.Қ. Бошланғич синфларда ёзма нутқ саводхонлигини ошириш нима учун керак?	122
Абдуллаева С. Ёшларимизда бузгунчи “оммавий маданият” га қарши мустаҳкам мафкуравий иммунитет шакллантиришининг психологик хусусиятлари.....	123
Абдураимов И. Биология дарсларида замонавий педагогика ва ахборот технологияларидан фойдаланиш зарурияти	127
Алимсаидова С.А. Применение коммуникативных упражнений на уроках русского языка	129

<i>Адилова З.Дж., Гулмуродов К.А.</i> Олий таълимда фан ва техникани тижоратлаштириш бўйича хорижий тажриба.....	131
<i>Ашурова Г.</i> Фан-таълим тараққиётида инновацион ёндашув ва замонавий тенденциялар.....	137
<i>Азамов Т.Т.</i> Хорижий давлатлар таълим соҳасидаги инсонпарвар ислохотлар (Венгрия ва Финландия давлатлари мисолида).....	139
<i>Бўронова Х.А.</i> Болаларда психик тангликнинг юзага келиш механизмлари ...	140
<i>Bagbekova L.K.</i> Methodology of organization and teaching of the process of distance education.....	142
<i>Ergasheva M. Q.</i> The importance of corel draw in teaching computer graphics science ..	145
<i>Eshpulatov M.</i> The role of pedagogy in the formation of youth spirituality	146
<i>Ganiyeva M.A.</i> Workshop va pedagogik mahorat	148
<i>Джабборовна Н.М.</i> Бола тарбиясида оилавий қадриятлар силсиласи.....	150
<i>Джуроев Ш.Ф.</i> Педагогическое планирование и средства учебного процесса в философии	154
<i>Каримова М.</i> Болалар нутқини раво ёсишида эртақларнинг тутган аҳамияти	158
<i>Мамарасулова М.</i> Ўқувчи ёшларни таълим-тарбиясини ривожлантириш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида	160
<i>Мамаюсупова Д.Б., Абсаматова И.Б.</i> Мактабгача таълимнинг таълим тизимида тутган ўрни	161
<i>Назирова Г.М.</i> Мактабгача таълим муассасаларида педагогик жараёнларни такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари.....	163
<i>Қодирова М.Б. Келдибоева З.</i> Таълим муаммолари, таълим технологиялари ва услублари	168
<i>Парпиев О.О.</i> Таълим сифатини оширишда мустақил таълим	170
<i>Раҳмонов М.</i> Баркамол авлод таълим-тарбиясида “таълим тўғрисида” ги қонун ва “кадрлар тайёрлаш миллий дастури” нинг тутган ўрни	172
<i>Салиева Д.А.</i> Боланинг ҳаётидаги инқирозли кризис давр муаммолари ва уларни бартараф этиш	173
<i>Султанов Д., Райханова Э.Н.</i> Побуждение мотивации к обучению математике	175
<i>Сотволдиева Ш.</i> Маданий тараққиёт ривожига миллий рақс ва театрларнинг тутган ўрни.....	177
<i>Tohirova D.M.</i> Peculiarities of using video games as educational tools	179

Тоҳиров Р. С. Таълимда модулли ўқитиш технологияси.....	182
Устаджалилова Х.А., Райханова Э.Н. Побуждение мотивации к обучению математике	183
Туракулова Ф.А. Мария Монтессори методикасини ўрганиш таълим муаммоси сифатида.....	185
Устаджалилова Х.А., Ибулаева А.И. Особенности методики преподавания высшей математики в вузе	188
Хўжаматова Х.М., Солижонов Я.С. Мутафаккирларимиз тарбиянинг таълимида тарбиячининг ўрни тўғрисидаги қарашлари	193
Умурзакова К.Х. Олий таълимда мустақил ўқитишни йўлга қўйиш.....	195
Халдаров Х.А., Примкулова А.А., Жаббарова И.Р. Эргономические исследования качества образования с использованием технических средств обучения	200
Хўжаматова Х.М., Мелибаева Г.Н. Мактабгача таълимда тарбиячининг инновацион онгини оширишда компьютер технологиялари	204
Холматова З.А. Янгиланаётган Ўзбекистонда таълим мазмуни ва таълимнинг интерфаол методлари.....	208
Юлдашев С.А. Ахборот эркинлиги ва ахборотдан фойдаланишда одоб-ахлоқ, масъулият қоидалари.....	215
Юсупов М.М. Педагогика оилы ўқув юртлирида малакавий амалиётни ташкил этишнинг илмий-педагогик асослари.....	218
Юнусов А.Э., Келдибоева З.М. Масофавий ёки анъанавий таълимни танлашда психологик омил	220
Якубова Ш.Д. Ўқувчи-ёшларга кўрсатилаётган эътибор масаласида халқаро давлатлар тажрибаси (Финляндия давлати мисолида)	223
Abdulkarimov V.A. Peculiarities of translation from English into Uzbek and Russian	226
Бердиханова Г.Н. Педагогика преподавания иностранных языков	228
Jalilova N., Saydullayeva D. The use of songs, lyrics, and poetry EFL teaching...	229
Исақов З.С., Эркабоева Н.А. Оёқ сўзининг этимологияси ҳақида	231
Isakova Z. Z. Usage of non-verbal expressions in the trilogy of “An american tragedy” (by t. Dreiser).....	233
Kodirova N.G’. The importance of using authentic materials in teaching foreign languages	235

<i>Matajonov A., Rajarova M.A.</i> The usage of cognitive metaphor and allegory ...	237
<i>Мўминова М.Ғ.</i> Алишер Навоий ва эски ўзбек адабий тили.....	238
<i>Mirzakulova F.M., Bakhtarazova D.K.</i> Creating learning environment for young language learners (reading & writing).....	240
<i>Назарова Ш.</i> Жадидлар адабиёти: янгиланиш босқичи.....	244
<i>Раҳмонов Н.Р., Усубжонов А.Қ.</i> Юртимизда чет тилларини ривожлантиришдаги ишлар ривожига	246
<i>Ражапова О.К.</i> Филология, лингвистика ва хорижий тилларни ўқитиш услублари ва муаммолари.....	248
<i>Saidova K., Kendjaeva G.F.</i> Image of woman in Jane Eyre's novel	250
<i>Khojayev M.O.</i> Opportunities for the development of ideological and ideological competence in students	252

2-расм. Мамлакатнинг рақамли иқтисодиётга тайёрлигини баҳолаш методикасининг асосий занжирли компонентлари.⁹

Умуман олганда, рақамли иқтисодиёт техник ютуқлар, глобал тармоқ ва ахборот тизимлари воситасида иқтисодий муносабатлар сегментини ифодалайди. Бироқ, рақамлаштириш, ҳар қандай жараён ҳамда техник-технологиялар таркибий қисмлардан фойдаланмасдан амалга ошмайди. Улар давлат ва халқ, банклар ва корхоналар ўртасида воситачилар бўлиб, контрагентлар занжирларини қисқартиради ва қарор қабул қилиш тезлигини оширади.

АХБОРОТ ЭРКИНЛИГИ ВА АХБОРОТДАН ФОЙДАЛАНИШДА ОДОБ-АХЛОҚ, МАСЪУЛИЯТ ҚОИДАЛАРИ

Юлдашев Салоҳиддин Азамович¹

¹Қўқон университети таълим кафедраси ўқитувчиси

“Ахборот” атамаси кўплаб тавсифга эга бўлиб, у маълумотлар, тадқиқот жараёнида олинган билимлар, тажриба ёки таҳсил олиш, шунингдек, сигнал ёки белгиларни англатиши мумкин. Оддий қилиб айтганда, ахборот - бу тўпланган қайта ишланган ва изоҳланган, фойдаланиш учун қулай бўлган кўринишда тақдим этиладиган маълумотлардир. Ахборотнинг яна бир бошқача тавсифи - “Тушунишга осон шаклда берилган билимлар”дир. Ўтмишда мазкур тушунча ортида одамлар томонидан бир-бирига оғзаки, ёзма ва бошқа усулда бериладиган маълумотлар тушунилан. Кенг маънода ахборот таърифи кибернетика фанида келтирилган. Унинг асосчиси Норберт Винернинг ёзишича, “ахборот - бу биз унга ва унинг бизнинг ҳиссиётларимизга мослашувчи, ташқи дунёдан олинган мазмун тавсифидир” деб таъриф бериб ўтган.

Янги ахборот-коммуникация технологияларнинг яратилиши билан анъанавий медиа-нинг (радио, телевидение ва газеталар) қамрови ва таъсир доираси бир неча баробарга ошди,

⁹ Муаллиф ишланмаси.

ахборот ва янгиликларни олиш ҳар қачонгидан ҳам осонлашди. Ахборот асрида журналистлар, ахборот узатувчилар, медиа (ҳам эски, ҳам янгилари) ходимлар инсонларнинг бевосита тажрибаси доирасидан ташқаридаги ахборотлар билан таъминлашда бош ролни бажарадилар ва фуқароларнинг очик, демократик ва барқарор жамият куришда иштирокини таъминлайдилар.

Сўз эркинлиги сифатида таниш бўлган ўз фикрини ифода этиш эркинлиги, анчадан буён инсон потенциалини тўлиқ сарфлаш учун шарт бўлган бошқа ҳуқуқлар ва эркинликлар асоси ҳамда ижтимоий ва иқтисодий ривожланишнинг асоси бўлган ҳуқуқлардан бири ҳисобланади. Шу билан бирга, ўз фикрини эркин ифода этиш ахборот ва фикрлар билан самарали алмашиш имконини берувчи жамоат майдонларисиз амалга ошмайди. Бундан ана шундай майдонларни тақдим этишда медиа муҳим ўринга эга эканлиги келиб чиқади. Лекин бу вазифани бажариш учун медиа давлат ёки ҳукумат назоратидан ташқарида бўлиши лозим. Бу эркинлик эса, ўз навбатида инсонларга одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш мажбуриятини юклайди.

Тармоқ одоб-ахлоқи ижтимоий келишувлар жамланмаса тармоқдаги ўзаро муносабатларни енгиллаштиради. Одоб-ахлоқ меъёрлари турли ҳамжамиятларда доимий тарзда ривожланиб боради.

Деярли барча тармоқдаги меъёрларда унда қатнашаётган инсонлар реал эканлиги ҳисобга олинган. Реал дунёдаги мулоқот қоидалари виртуал дунё учун ҳам тўғридир: ўзингга қандай муносабатда бўлишларини истасанг, ўзгалар билан ҳам шундай муносабатда бўл. Юзмаюз бериладиган ахборотни интернетга жойлаштириш ноқоиздир. Виртуал дунёда хабарни қабул қилувчи инсон мутлақо бошқа маданиятга мансуб бўлиши мумкин, бу тушунмовчилик юзага келиш хавфини орттиради. Масалан, ҳазил-мutoйибани тушуниш бевосита, маданий анъаналар ва тарбия билан боғлиқ бўлгани сабабли, ким билан гаплашаётганингни кўрмасанг, ҳазил қилишда эҳтиёт бўлган маъқул. Айниқса, юзингиз ифодасини суҳбатдошингиз кўрмаса, гапингизнинг оҳангини ҳис қилмаса, унга кинояни узатиш жуда ҳам қийин. Хабар йўлловчи суҳбатдоши уни тўғри тушунган ёки тушунмаганлигини билмаслиги мумкин. Интернет кенг мулоқот воситаси бўлгани боис, ундан фойдаланиш ўзига хос қоидалар билан тартибга солиниши лозим. Қуйида келтирилган қоидалар одоб-ахлоқнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ҳисобланади:

-бошқа инсонлар томонидан яратилган объект (масалан, тасвир, кўшиқ ёки фильм)ларни рухсатсиз тарқатиш ёки нусха кўчириш орқали муаллифлик ҳуқуқини бузиш мумкин эмас.

- интернетда тухмат, ишончсиз ва текширилмаган ахборотни тарқатиш мумкин эмас. Бундай ахборотга график таҳрирда қайта ишланган тасвир ва ўзида тухматни акс этган, электрон почта орқали юборилган матн, бир зумлик хабар ва ижтимоий тармоқларда берилган хабарлар киради.

- жинсий қараш ва диний эътиқодга оид ижтимоий, сиёсий ва диний мавзулардаги хусусий ахборот ва тасвирларни тарқатиш ноқонунийдир.

- балоғат ёшига етмаган шахснинг жинсий ҳаётига оид тасвирларни тарқатиш ноқонунийдир. Кўплаб мамлакатларда муаллифлик ҳуқуқининг турли жиҳатларини назорат қилувчи қонунлар қабул қилинган. Муаллифлик ҳуқуқи кенг маънода - фан, адабиёт ва санъат асарларини яратиш, фойдаланиш ва ҳуқуқий ҳимоя қилишда вужудга келадиган муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий нормалар йиғиндиси; фуқаролик ҳуқуқининг бир бўлими. Тор маънода-асар муаллифига тегишли бўлган ва қонунларда мустаҳкамланиб қўйилган шахсий ва мулкӣ ҳуқуқлар тизимини ташкил этади. Муаллифлик ҳуқуқи бўйича муносабатлар ҳар бир давлатга хос қонунлар ва халқаро конвенциялар билан тартибга солинади. Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқининг асосий нормалари Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (1041-1073 моддалар) ва “Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (1996 йил 30-август)да белгиланган. Бундан ташқари, “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни юртимизда муаллифлар ҳуқуқини ҳимоялайди. 2006 йил 22 июнда “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинган.

Ушбу Қонуннинг мақсади фан, адабиёт ва санъат асарларини (муаллифлик ҳуқуқи), ижролар, фонограммалар, эфир ёки кабель орқали кўрсатув ёхуд эшиттириш берувчи ташкилотларнинг кўрсатувлари ёки эшиттиришларини (турдош ҳуқуқлар) яратиш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган муносабатларни тартибга солишдан иборат. Copyright лицензияси Муаллифлик ҳуқуқи (инглиз тилидан - copyright) гоа (фикр) ёки маълумотнинг маълум бир кўринишдаги ифодаланишини тартибга солувчи эксклюзив ҳуқуқлар мажмуидир. Умумий қилиб айтганда, сўзма-сўз “кўчириш (нусха олиш)га бўлган ҳуқуқ”дир. Асосан, бу ҳуқуқлар чекланган муддатли бўлади. Муаллифлик ҳуқуқи белгиси “©” бўлиб, баъзи бир юрисдикцияларда қўшимча равишда (с) ёки (С) билан ҳам ифодаланиши мумкин. Шунингдек, бугунги кунда интернет муҳитида нашр этилаётган хабарлар сайтларида “©” (Copyright) белгисини учратишимиз мумкин. Бу албатта, мазкур Оммавий ахборот воситаларида нашр этилган материалларни муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун ишлатилади. Мана шу белги остида ахборот яратувчи ахборотдан фойдаланиши ва муаллиф талабларини кўрсатиб ўтади.

Creative Commons лицензияси Creative Commons (CC) ташкилоти Америка қўшма штатларида 2001 йилда муаллифлик ҳуқуқлари учун кураш олиб борган таниқли профессор Лоуренс Лессиг, Хел Абельсон ва Эрик Элдредлар томонидан ташкил этилган бўлиб, муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи бепул лицензияларни жорий қилди. Creative Commons (CC) лицензиялари ҳозирги кунда янгилик яратувчилар учун қабул қилинган муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунлар талаблари асосида яратилган, у ёрдамида яқка ҳар бир муаллифдан тортиб катта ёки ташкилотнинг муаллифлик ҳуқуқини таъминлайди, улар томонидан яратилган ҳар бир ижодий асаридан фойдаланиш учун рухсат олиш мумкинлигини таъминлайди. Creative Commons томонидан эълон қилинган олти турдаги лицензиялар ҳам бутун дунё педагоглар ва ахборот етказувчиларга ўз материалларини турли усуллар ёрдамида ҳимоя қилиш имконини беради. Creative Commons лицензияси тўрт хил элементдан таркиб топган бўлиб булар қуйидагича изоҳланади.

1. Муаллиф кўрсатилган ҳолда (Attribution). Сиз фойдаланувчиларга тақдим этаётган медиа маҳсулотингизни муаллифлик ҳуқуқи сақланган ҳолда нусха олиш, тарқатиш, ишлаш, қайта ишлаш учун рухсат берасиз.

2. Ҳеч қандай ўзгартириш киритмаган ҳолда (No Derivative Works). Сиз ўз маҳсулотингизни ўзгартирилмаган ҳолатда нусха олинишига, тарқатилишига, фойдаланилишига рухсат берасиз. Агар бошқалар сизни маҳсулотингизни ўзгартиришни ёки қайта ишлашни хошлашса, сизнинг рухсатингизни олиши керак.

3. Шартларга амал қилган ҳолда (Share Alike). Сиз ўз маҳсулотингизни қайта ишланган, такомиллашган версиясини фақатгина сизнинг асл маҳсулотингиз учун олинган лицензия асосида тарқатилишига рухсат берасиз.

4. Нотижорат мақсадида (Non-Commercial). Сиз маҳсулотингиздан нотижорат мақсадида нусха кўчириш, тарқатиш, фойдаланиш, қайта ишлашга рухсат берасиз. Агар фойдаланувчилар тижорат мақсадида фойдаланмоқчи бўлсалар унда сизга мурожаат этишлари керак. Демак бугунги кунда ахборот воситалари оммалашиб кетди шу боис ёш авлод вакилларида медиа ва ахборот саводхонлиги компетентлигини шакллантириш педагогларнинг энг муҳим вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Иқтибослар/сноски/references:

1. Медиа ва ахборот саводхонлиги. Ўқув қўлланма. Б.Нмазов, М.Файзиева, Ш.Шарофаддинов. Тошкент. 2018 йил.

2. Медиа ва ахборот саводхонлиги. Педагоглар учун методик қўлланма. Б.Нмазов, М.Файзиева, Ш.Шарофаддинов. Тошкент. 2018 йил.

3. Кибернетика и общество. И.Винер. Москва. 1958 год.

4. www.lex.uz интернет сайти.

– the development of the ideological consciousness of the individual, the provision of socio-ideological activity, the formation and application of knowledge, skills and skills in practice, in a word, serves to increase the ideological culture in the activity of the individual.

In conclusion, the development of ideological-ideological competence in students' youth consists in the structuring of the physiological characteristics of young people, their mental and physical feelings, the effective use of theoretical knowledge, skills and skills acquired during their activities in practice, the role of education, the social environment, the activity in cooperation with public control and the formation of a sense of belonging

Иқтибослар/сноски/references:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi). Toshkent - «O‘zbekiston» - 2016, 56 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi № PK-3907 karori
3. Shavkat Mirziyoev. Milliy taraqqiyot va yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: «O‘zbekiston» NMIU. 2017, 124-b.
4. Avloniy A. Odob bo‘stoni va axloq gulistoni. – Toshkent, O‘qituvchi, 1994. -10p
5. R.Mavlonova, N.Voxidova, N.Raxmonqulova, Pedagogika nazariyasi va tarixi .-T.: “Fan va texnologiya”, 2010, 464 bet, 21 b
6. G‘aybullaev O. Yoshlar ongiga istiqloq g‘oyasini singdirishning ijtimoiy mohiyati haqida.// O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar.– Toshkent, 2005. – № 12 – B.80.

**Илм ва маданият
ёш олим ва етакчилар нигоҳида**

***Иккинчи халқаро илмий-амалий онлайн конференция
материаллари тўплами:***

Қўқон ш., 23 декабрь 2020 й.

**ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:
Юр. ф.д. Очилов Б.Э.
с.ф.н. Шералиев О.Р.**

***Тўпламда жой олган илмий мақола ва тезисларда келтирилган
маълумотларга муаллифлар жавобгардирлар***

Муҳаррир: А. Саидов
Тех. муҳаррир: С. Турова
Дизайн: Р. Шодмонов

Босишга рухсат этилди: 24.12.2020 й.
Бичими 120x168 ^{1/8}. Шартли 14,5 б.т.
100 нусхада босилди. Буюртма № 4.
Баҳоси келишилган нархда.
Қўқон университети кичик босмахонаси.
Қўқон ш., Туркистон кўч., 28-А.

